

T. Matić:

Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik

Za malo će se navršiti dvjesta godina, što se u Valpovu rodio M. P. Katančić (1750.—1825.), jedan od naših učenih ljudi, koji je svojim znanstvenim radom i u tuđem svijetu stekao ugledno ime. Uputivši se u prve početke knjige u franjevacu u rodnome mjestu, učio je Katančić gimnazijske nauke u Madžarskoj i stupio u franjevački red. Kao klerik svršio je filozofiju i teologiju u franjevačkomu studium generale u Osijeku, a kako je upravo u to doba — poslije reforme srednjih škola provedene potkraj vlade Marije Terezije (Ratio educationis, 1777.) — poučavanje u osječkoj gimnaziji povjereno franjevcima, poslalo je redovničko starješinstvo Katančića s proljeća 1778. u Budim, da se ondje u sveučilištu pripravi za gimnazijsku profesuru. Mladi se franjevac vrlo ozbiljno prihvatio nauke, a osobito se marljivo bavio studijem starina u profesora Schönwiesnera i estetike u profesora Szerdahelya. Vrativši se potkraj 1779. u zavičaj, bio je Katančić profesor humaniora (viših gimnazijskih razreda) u Osijeku, sve dok nijesu 1788. radi provođenja germanizacije u osječkoj gimnaziji hrvatski franjevci zamijenjeni tuđincima. Iz Osijeka je Katančić tada otišao za profesora u zagrebačku arhigimnaziju, a 1795. je postao profesorom starina i numizmatike u peštanskom sveučilištu, no na sveučilišnoj katedri nije ostao dugo: 1800. je umirovljen i zatim se sve do smrti (1825.) u tišini budimskoga franjevačkog samostana intenzivno bavio znanstvenim radom. Njegov mlađi suvremenik, poznati hrvatski književnik fra Grga Čevapović, boraveći kao franjevački provincijal zajedno s Katančićem u budimskom samostanu, zabilježio je za nj 1823., da radi bolesti nogu već mnogo godina ne izlazi iz svoje ćelije, zaronivši svom dušom u filološke i arheološke studije (*»rei philologicae et antiquariae immersus«*).

Već u mladim danima kao franjevački klerik u Osijeku stao se Katančić zanimati za starine i pjesništvo, i u tome dvostrukom smjeru razvijao se njegov znanstveni i književni rad i dalje. Proučavanju davne prošlosti svojega zavičaja posvetio je Katančić najbolje godine života i na tome je polju postigao rezultata priznatih i u tuđem učenom svijetu. Uporedo s time bio je u Katančića cijeloga života vrlo živ interes za lijepu književnost: u mladim danima pjevao je hrvatske, latinske, pa i mađarske pjesme, a osim toga se već rano počeo baviti također teorijom hrvatske metrike i pod starije dane uopće teorijom lijepe književnosti sa osobitim obzirom na suvremenu i stariju hrvatsku knjigu. Usto je u kasnijim godinama jače zalazio i u proučavanje živoga hrvatskoga jezika.¹

I.

U đačkim danima je na Katančićev duševni razvoj snažno djelovao njegov profesor teologije fra Josip Pavišević. U posveti djela *Speci-*

¹ Iz literature o Katančiću spominjem u bilješkama u ovoj radnji samo najpreče, a za sve drugo upućujem čitaoca na predgovor izdanja Katančićevih pjesama u Starim piscima hrvatskim XXVI, str. LIX—XC.

men philologiae et geographiae Pannoniorum (1795.) Katančić je sa zahvalnošću istakao, da su mu u mladim danima upravo Paviševičeve akademske disputacije (*»academicæ concertationes«*) probudile u duši interes za proučavanje davne prošlosti njegova zavičaja. Za sveučilišnih nauka u Budimu u Katančića se pod utjecajem njegove okoline sve jače razvijala ljubav za arheološko-historijske studije: s fra Josipom Jakošićem, poznatim biografom hrvatskih pisaca iz Slavonije osamnaestoga vijeka, pribirao je svjedočanstva drevnoga doba iz natpisa u kamenu i iz pisanih vrela, a od svojega profesora numizmatike Stjepana Schöenwiesnera mnogo je naučio i u privatnom saobraćaju s njime i čitanjem njegovih znanstvenih radova o starinama. Stekavši u sveučilištu valjanu stručnu spremu Katančić se odmah kao mlad gimnazijski profesor u Osijeku ozbiljno prihvatio samostalnoga znanstvenoga proučavanja starina. Kod gradnje nove ceste od Osijeka preko Drave u Mađarsku bili su radnici iz staroga nasipa iskopali kameni stup s tragovima pismenâ, i Katančić je taj natpis, pročitavši ga i utvrdivši doba njegova postanka (treći vijek poslije Krista), obradio u svome naučnom prvencu *Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta* (1782.), unijevši svjetlosti u topografiju rimske Panonije. U Osijeku je Katančić izradio i djelo o ilirsko-tračkim plemenima, što su obitavala u našim stranama u staro doba, no izdao ga je mnogo kasnije, kada je već bio sveučilišni profesor u Pešti: *De Istro ejusque adcolis* (1798.). To je bila tema miljenica Katančićeva, na koju se on i u kasnijim djelima rado vraćao.

U Zagrebu je Katančić marljivo nastavio arheološko-historijske studije. Prvi plod toga rada bila je knjiga *In veterem Croatorum patriam indagatio philologica* (1790.), gdje razvija svoju smiljelu misao, da su Hrvati u Panoniji i Dalmaciji autohtoni, a ne pridošlice. Idućih godina objavio je Katančić u Kotscheovu *Zagrabien-se calendarium* neke radnje o topografiji Panonije u rimsko doba (o gradovima Andautonium i Siscia), pa je sve to prerađeno i prošireno drugim radovima pribrao u cjelinu u djelu *Specimen philologiae et geographiae Pannoniorum* (1795.).

Došavši u Peštu za sveučilišnoga profesora starina i numizmatike Katančić se ne samo pobrinuo, da za svoje slušače priredi stručne knjige, koje će ih uputiti u studij numizmatike, nego je željeznom marljivošću i rijetkom znanstvenom spremom i savjesnošću nastavio rad oko proučavanja geografije staroga vijeka. Godine 1803. dovršio je veliko djelo *Orbis antiquus ex tabula itineraria quæ Theodosii imperatoris et Peutingeri audit*, u kojemu je iznio rezultate svoga proučavanja znamenite geografske karte poznate u znanosti pod imenom *tabula Peutingeriana* (po nekadašnjem joj vlasniku Peutingeru). Ta ogromna karta rimskoga carstva (682×34 cm) precrtana je u Srednjem vijeku s karte izrađene u doba carskoga Rima, a danas se čuva u Nacionalnoj (nekoć Dvorskoj) knjižnici u Beču. Katančićevi rezultati proučavanja Peutingerove karte imali su za svoje doba veliku naučnu vrijednost. Učeni arheolog Schöenwiesner, nekoć profesor Katančićev, izrekao je o djelu neobično povoljan sud: tek po Katančićevu radu stala je Peutingerova karta u isti red s drugim dragocjenim geografskim spomenikom staroga vijeka, Antoninovim *Itinerarijem*, koji je bio učeno-

me svijetu poznat po odličnom izdanju i komentaru utrechtškoga filologa Wesselinga (1735.). Katančićevo djelo, izrađeno vrlo savjesno i s naučnom spremom, obradovat će — veli Schönwiesner — sve, koji se zanimaju za geografsko proučavanje staroga svijeta, jer se eto našao stručnjak, koji je od početka do kraja pretresao mnogobrojne teškoće, što ih zadaje Peutingerova karta, i unio u njih svjetlosti. Na žalost, Katančićev *Orbis antiquus* je čekao više od dva decenija, da ugleda svijet (I. 1824., II. 1825.).

Matija Petar Katančić

Nije bolje sreće bilo ni drugo veliko Katančićevo djelo o geografiji staroga svijeta *Istri adcolarum geographia vetus*: rukopis je dovršio 1805., no nije doživio izdanja svoje knjige (I. 1826., II. 1827.). Katančić je i ovdje radio po izvorima prve ruke: natpisima u kamenu, novcima i vijestima starih pisaca.

I *Orbis antiquus* i *Istri adcolarum geographia vetus* svratili su na se pažnju učenoga svijeta. Osobito je zanimljiva

opširna ocjena, što ju je o tim djelima napisao Šafařík u bečkima *Jahrbücher der Literatur* (1829., sv. XLVI.). Šafařík u prvom redu ističe, da je bio upravo herkulski posao proučiti i ispitati »die ganze Masse historischer, antiquarischer, artistischer etc. Zeugnisse über das Dasein und das Schicksal eines Ortes, eines Landes, chronologisch von der ersten Morgenröte bis auf die Gegenwart.« U kritičkom ispitivanju sabrane bogate građe ističe se u Katančića »streng wachsender Sinn für Echtheit und erkundliche Treue der Abschriften durch Ausschliessung des anerkannt Unechten sowie durch Bezeichnung des Verdächtigen oder Zweifelhafte«. Svoj konačni sud o znanstvenoj vrijednosti tih Katančićevih djela sažeo je Šafařík u konstataciju, da »helle Einsicht in das Wesen der Inschriftenkunde, Richtigkeit des Taktes in Auslegung Leichtigkeit und Stärke der Kombination, verbunden mit der umfassendsten geographischen und historischen Erudition, seinen Erläuterungen einen bleibenden, weit über das Gewöhnliche hervorragenden Wert sichern«. I u dopisivanju s predsjednikom Ruske akademije A. Šiškovom govorio je Šafařík o Katančiću s najvećim priznanjem: starine, osobito geografija staroga svijeta, sa svim pomoćnim naukama bile su mu »Lieblingsgegenstände, bei denen sein rastlos tätiger Geist bis zu seinem Hinscheiden mit ungeschwächter Forschungsliebe verweilte und deren Gebiete er durch eigentümlich gründliche, an reichhaltigen Resultaten reiche Untersuchungen bedeutend aufhellte.«

Šafaříkov veoma povoljni opći sud o Katančićevu znanstvenom radu izgrađen je na solidnoj osnovci: on se tada i sam već nekoliko godina bavio historijskom topografijom balkanskih zemalja, pa kako je bio u svojem radu uvijek vrlo savjestan i usto imao bogatu stručnu spremu, nije bio njegov sud o učenjaku Katančiću niz olako shvaćenih pohvalnih fraza, — naprotiv, njegovu oštru oku nijesu izmakli niti nedostaci Katančićeva rada i nije se ustručavao iznijeti ih. Vrlo je dobro opazio Šafařík, da ti nedostaci potječu u prvom redu odatle, što Katančić nije bio upućen u slavensku filologiju i etimologiju i uopće nije imao »allseitig gründliche, in die verborgensten Tiefen des Sprachenorganismus eindringende Sprachkenntnisse«.²

Upravo to je bio jedan od glavnih uzroka, da je Katančić do kraja života čvrsto vjerovao u slavenstvo tračko-ilirskih plemena, što su u starome vijeku prebivala na Balkanu. No da budemo pravedni, ne smijemo smetnuti s uma, da je i sam Šafařík u *Abkunft der Slaven* (1828.), dakle još poslije smrti Katančićeve, na jezičnim dokazima izgrađivao misao o slavenstvu Ilira, te je tek u *Slovanskim starožitnostima* (1837.) došao do spoznaje, da se ta misao ne može braniti.³ Upravo po svome mišljenju o etničkom karakteru drevnih Ilira stekao je Katančić osobito mjesto u previranju ideja uoči hrvatskoga Preporoda: bio je on posljednji hrvatski učenjak, koji je još vjerovao, da su Iliri pređi našega naroda. A ta vjera bila je u njega čvrsta do kraja

² K. Paul, P. J. Šafaříka literární příspěvek ve vídeňských Jahrbücher der Literatur (Slavia VII, 943—944).

³ Slovenské starožitnosti, 212—215; isp. i Jagić, Istorija slav. filogiji, 150—151.

⁴ Djelo nije nikada štampano, a rukopis (autograf Katančićev) došao je na vidjelo tek u najnovije doba i nalazi se sada u frnjevačkom samostanu u Varaždinu (fotografija u arhivu Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu). Isp. Matić, Katančićev »De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus« (Rad 280).

života. Kada je pod starost u *De poesi illyrica libellus*⁵ pisao o starim pjesnicima »apud Illyrios«, počeo je od Orfeja i osobito istakao »insignes threicios poetas« Fedra, tračkoga kralja Kotisa i Ovidija, koji je u *Epistolae ex Ponto* spomenuo, da je i sam »getico sermone« spjevao pjesmu u čast caru Tiberiju (IV. 13). Gete su govorili — veli Katančić — tračkim jezikom, koji je bio srodan ilirskom, pa je velika šteta, što se ta pjesma izgubila, jer bismo iz nje mogli mnogo naučiti o metrici, o drevnim imenima, što su u našega naroda (»apud nostram gentem«) bila u običaju za stvari, osobe, krajeve i narode, o ortografiji, gramatici i uopće o narodnim starinama.⁶

Iako je u to doba već bilo u nas ljudi od knjige, koji nijesu vjerovali u etnički kontinuitet naselja naših zemalja od rimskoga doba pa do naših dana, Katančić uza svu svoju veliku arheološko-historijsku erudiciju nije spoznao neosnovanost toga mišljenja baštinjenoga od starijih generacija. No inače je Katančić naučnu baštinu, što ju je u svojoj struci zatekao, obogatio i novom građom i novim pogledima, pa u tome on ima neprijepornih trajnih zasluga. Još krajem devetnaestoga vijeka, kada je historijska kritika bila već prokrčila nove puteve u proučavanju prošlosti, Teodor Mommsen je o Katančićevu znanstvenom radu u epigrafiji i geografiji staroga svijeta govorio sa osobitim priznanjem: Katančić se u radu odlikovao savjesnošću i stručnom spremom; građa, što ju je sabrao pouzdana je, a u njezinu sređivanju i upotrebi pokazao je takvo poznavanje predmeta, kakvoga inače nije lako naći u znanstvenoga radnika, koji živi i radi podalje od velikih ognjišta nauke.⁶

II.

Katančić je počeo pjevati kao đak franjevačke teološke škole u Osijeku. U samostanskom *Diariju* je za nj zabilježeno, da je na dan sv. Katarine 1774. deklamovao pjesmu, što ju je u čast svetici sam spjevao u heksametrima, a 1777. je na Josipovo govorio prigodnu pjesmu u elegijskim distisima.⁷ Kako su se u to doba svečane akademije u našim franjevačkim samostanima priređivale u latinskom jeziku, nema sumnje, da su i te Katančićeve pjesme bile spjevane latinski. O prvim njegovim hrvatskim pjesama nemamo točnijega svjedočanstva, no sva je prilika, da je i hrvatski počeo pjevati već kao klerik u Osijeku: u latinskoj pjesmi spjevanoj kasnije u čast fra Josipu Paviševiću, svome bivšem profesoru u teologiji, veli Katančić, da ga je Pavišević hrabrio pri prvim pokušajima, da pjeva hrvatski u klasičnim metrima, a priličnije je istini, da je to bilo u doba, kada mu je Katančić bio đak u Osijeku, nego kasnije kada je već bio daleko od njega na naucima u Budimu.

Pjesme iz osječkih đачkih dana nijesu nam poznate, Katančić ih nije objavio u *Fructus auctumnales*: jamačno mu se nijesu činile vrijednima, da se iznesu u javnost. Na to upućuje pjesma *Ad lectorem*, štampana ispred *Fructus auctumnales*, u kojoj Katančić veli, da je tek od Szerdahelya, svojega profesora estetike u budimskom sveučilištu, naučio, kako valja udarati u lir, a što je ranije pjevao, bilo je oporo i neizbrušeno (»duriusculum, rude«).

⁵ *De poesi illyrica libellus*, 11—14.

⁶ *Corpus inscriptionum latinarum* III, 414.

⁷ *Diarium conventus S. Crucis Essekini*, ed. Bösendorfer (*Starine* XXXV, 65 i 71).

Po svemu sudeći, upravo Szerdahely je u mladome Katančiću najjače budio zanimanje za pjesništvo: u doba njegovih studija u Budimu izdao je Szerdahely djelo o estetici uopće i poslije još neka djela o teoriji pjesništva, a pjevao je i sam latinske pjesme, ponajpače prigodnice, i sabrane ih izdao pod natpisom *Silva Parnassi Pannonii* (1788.). Katančić je tu zbirku pjesama svojega bivšeg profesora pozdravio pjesmom, u kojoj je izrijeком istakao, da je od Szerdahelya naučio prebirati žice na citari. Njemu je posvetio i svoje *Fructus auctumnales*, a u *De poesi illyrica libellus* očiti su tragovi utjecaja Szerdahelyovih djela o estetici i teoriji pjesništva.

U pjesmi *Ad lectorem* kaže sam Katančić, da je pjesme sabrane u *Fructus auctumnales* spjevao krajem šestoga lustra svojega života (*«sexto nam lustro proximi tum viximus»*), a tada je upravo bio na naukama u Budimu: koliko se može suditi po datumima zabilježanim uz same pjesme, svakako je najveći dio latinskih pjesama nastao doista u to doba, no hrvatske pjesme bit će dobrim dijelom mlađe. Osim hrvatskih i latinskih pjesama pomišljao je Katančić, da u *Fructus auctumnales* izda i svoje mađarske pjesme, ali — kako sam veli u *Brevis in prosodiam illyricae linguae animadversio* — odgodio je to za poslije, jer je mađarsko pjesništvo tada i onako već bilo mnogo njegovano, a usto je naš pjesnik morao računati i s troškovima štampanja (*«nos typis parcere cogimur»*). Od njegovih mađarskih pjesama poznata nam je samo jedna: za instalaciju hrvatskoga bana Ivana Erdedića u svibnju 1790. izdala je zagrebačka arhigimnazija posebnu čestitku *Plausus ab archigymnasio r. Zagrabien si datus*, gdje je od Katančića štampana po jedna pjesma latinska, hrvatska i mađarska (*Magyar lant*).

Katančićeve latinske pjesme, a i dobar dio hrvatskih, spjevane su u klasicističkom duhu: ne samo da su stih, strofe i dikcija baštinjene od književnosti latinske i grčke, nego je i svijet tih pjesama pun i prepun klasičnih bogova i božica, muza i nimfa. Po tadašnjoj književnoj modi Katančić je ljude i događaje svojega doba preplitao klasicističkim elementima: kozari i volari kod Valpova pjevaju u heksametrima »Pana popivke« i vode kolo s nimfama, a uto bane u taj klasički obojeni svijet iznenada »oružnik« (*«na glavi mu klobuk s pečati, na tilu odilo crljeno. duga puška na rameni, dvi male naprid»*) i donosi kozarima od vlasteoskoga šumara zapovijed, da se za tri dana moraju sa svojim stadima odseliti odande, jer koze oštećuju mladu šumu. Drugom opet zgodom pjeva Katančić pjesmu za prvu misu, što je njegov prijatelj franjevac prikazuje višnjim bogovima (*«sacra facit prima piissimis Superis»*). Takome pjevanju izgrađena je osnova već u prvoj mladosti Katančićevoj: gramatičke i humanističke škole, u kojima je učio u Mađarskoj, i franjevačka filozofsko-teološka škola u Osijeku nijesu bile samo po nastavnom jeziku latinske škole, nego su svoje gojence doista upoznale s klasičnom književnosti i putile ih, da se po tim uzorima i sami okušaju u latinskoj pjesmi. A to se dakako u Katančića još i dalje izgradilo u zrelijim godinama njegovim književnim i historijskim studijama u Budimu i utjecajem mađarske književnosti, gdje je bio u to doba cio niz pisaca, osobito iz svećeničkoga i učiteljskoga staleža, pregao da mađarski jezik, stih i uopće književnost izgrade i izbruse po klasičnim uzorima.

U hrvatskim pjesmama Katančićevim ima i vidnih tragova utjecaja naše narodne pjesme, u prvom redu lirske, pa su neke pjesme u *Fructus auctumnales* i izrijeком označene kao »popivke narodne«. U Katančića izbija uopće ljubav za narodnu pjesmu i za starinske narodne običaje: u tome je pošao strujom, koja se tada već javljala u duševnom životu zapadne Evrope, a koja je malo zatim snažno izbila u romantizmu. Te Katančićeve simpatije su odjeknule i u poznatoj njegovoj pjesmi *Satir od kola sudi*, u kojoj je pjesnik — dakako u klasicističkom ruhu — osudio Relkovićevo prosvjetno-utilitarističko gledanje na narodno kolo i pjesmu:

Tko b' naše stare pivao, tko b' šumskih pisme Divica,
da b' kola ne bilo?

Da su neke od Katančićevih »popivaka narodnih« doista i uzete iz naroda, domišljali smo se već i prije po njihovu općem karakteru, a sada u *De poesi illyrica libellus* doznajemo od samoga pjesnika što-šta zanimljivo o njegovu odnosu prema narodnoj pjesmi. Za sada ćemo iznijeti samo Katančićevo kazivanje o pjesmici *Košutice*, koju je priopćio u *Fructus auctumnales* među »popivkama narodnim« pod oznakom »starinska iste vrsti« (t. j. alkmanška u kolu). Tu pjesmu, veli Katančić u *Libellus*, običavaju djevojke pjevati u kolu, kod ljetnih poslova, kod vatara na raskršćima, u doba poklada. No sam priznaje, da pjesma u *Fructus auctumnales* nije priopćena vjerno, nego da ju je udešavao prema »alkmanskoj pjesmi« (*»Alcmanio carmini adcommo-davimus«*), dakle prema klasičnoj metrici, pa smo zahvalni Katančiću, što je u *De poesi illyrica libellus* donio tekst *Košutice*, kako ju je narod pjevao (*ut cantari consuevit*), tako da sada znamo, što je on u pjesmi izmijenio:

Rosna, bosna košutico,
gdi li si se zarosila?
Pratila sam milog bratca.
A što ti je bratac dao?
Dao mi je devet ključev,
da otvaram devet gradov.
Ja otvorih prvog grada,
al u gradu kolo igra,
u kolu je seka Mara.
Mara bi se udavala
za junaka za oblaka:
kuma zove žarko sunce,
a miseca starog svata,
a Vlašiće barjačice,
sitne zvizde u svatove.

(De poesi illyrica libellus, 15.)

(Stari pisci hrv. XXVI, 313).

Rosna, bosa, oj košutko, —
Oj rosna, bosa!
kud si rosom putovala?
Pratila sam bratca dragog.
A što ti je bratac davo?
Davo mi je devet ključev,
otvaram da devet gradov.
Otvori je prva grada,
al u gradu kolo igra,
u kolu je seka Mara.
Mara bi se jurve dala
za junaka za oblaka:
kuma zove žarko sunce,
a miseca svata starog,
a Vlašiće barjaktare,
svate zove sitne zvizde.

(Fructus auctumnales, 65).

Ta je pjesmica, veli Katančić, vrlo stara, no činilo mu se, da u njoj ima i kasnijih interpolacija (*»remotam sane antiquitatem innuit, si quaedam recentius interpolata demas«*), a u tome su mu pogledu sumnjivi bili »Vlašići« i »barjačići«, iako bi ova prva riječ (uzeta od Latina!) mogla biti nešto starija.

Ako se isporedi tekst narodne pjesme, kako je priopćena u *Libellus*, s preradom u *Fructus auctumnales*, vidi se, da je Katančić mijenjajući tekst nastojao, da se u arzama trohejskih stopica nađu slogovi, koji su po pravilima latinske prozodije dugi po naravi ili po položaju, a iz teza da se takvi slogovi uklone, i u tome nastojanju nije se žacao graditi rečenice i upotrebljavati oblike, kakvih ne pozna živi hrvatski govor: otvaram da devet gradov (mj. da otvaram devet gradov) — ili: otvori ja prva grada (mj. ja otvorih prvog grada).

Uopće Katančićevi *Fructus auctumnales* odaju čovjeka učena i književno obrazovana, u kojega je bilo osjećaja za lijepo, ali bez snažnijega pjesničkoga dara, iako se neke njegove pjesme ljupkošću i svježinom ugodno doimaju čitaoca i ne može im se poreći književna vrijednost.

Već u *Fructus auctumnales* zašao je Katančić i u teoriju pjesništva: njegova *Brevis in prosodiam illyricae linguae animadversio* imala je hrvatsku metriku povesti posve novim stazama uzevši »absque omni exemplo« za osnovu građenju stihova dužinu i kratkoću sloga, koja bi se određivala po načelima grčke i latinske prozodije. Da se Katančić i poslije sveučilišnih studija u Budimu ozbiljno bavio estetikom i s time u vezi teorijom književnosti, potvrđuje se već i time, što se 1791. natjecao za katedru estetike u peštanskom sveučilištu, pa iako nije postigao te katedre, pokazao je na natječajnom ispitu vrlo lijepu spremu, tako da je između deset natjecatelja bio na drugom mjestu predložen za profesora estetike. Kada je koju godinu poslije toga postao sveučilišnim profesorom starina i numizmatike, posve je prirodno, da je svoj znanstveni rad u prvom redu namijenio proučavanju davne prošlosti i tome je ostao vjeran i u kasnijim godinama, kada je već prestao predavati u sveučilištu, tako da je osim djela objavljenih štampom ostao iza Katančića još u rukopisima niz radova o geografiji staroga svijeta, koji su danas pohranjeni u Sveučilišnoj knjižnici u Pešti (geografski komentari Ptolemeju, Herodotu, Strabonu, Homeru, Mojsiji). No karakteristično je za Katančića, da sav taj opsežni i intenzivni znanstveni rad nije u njemu nikada posve zagušio interesa za lijepu književnost, tako da je potkraj života iskupio obećanje, dano u mlađim danima u *Fructus auctumnales*, i napisao djelo o hrvatskom pjesništvu: *De poesii illyricae libellus ad leges aestheticae exactus cum Rosaleide Kanižlićii emendata*. Što se prije Katančića, pa još i poslije njega, pisalo o starijoj hrvatskoj književnosti, redovno nije prelazilo granica biografsko-bibliografskih bilježaka o piscima i njihovim djelima, a Katančić je već u naslovu izrijekom istakao, da će pisati o hrvatskom pjesništvu »ad leges aestheticae«. Razloživši u kratko prve početke pjesništva na osnovi religiozne poezije Staroga zavjeta, Katančić je najveći dio djela posvetio pjesništvu svojega naroda (*Poeseos conditio apud Illyros*, str. 11—58) govoreći o teoriji pojedinih grana pjesništva i iznoseći svoje sudove o hrvatskim pjesnicima i njihovim djelima, a nije se pri tome ograničio samo na književnost svojega vremena niti svojega užeg zavičaja. U posljednjoj glavi (str. 58—59) pretresao je metriku i pjesnički stil pa je dakako i tu zastupao staru svoju misao miljenicu, da hrvatske stihove valja graditi na osnovi kvantiteta slogova. Od starijih i suvremenih mu književnika s priznanjem je govorio o Barakoviću, P. Divniću, Đorđiću, Ka-

ćiću i Relkovićima, ali pjesnik nad pjesnicima je po njegovu mišljenju Kanižlić sa svojom *R o ž a l i j o m*. Dok je iz pjesama drugih pjesnika donosio kao ogleda samo pomanje odlomke, Katančić je na kraju djela dodao potpuni tekst *R o ž a l i j e*, da bude čitaocu primjer pjesme izrađene po zakonima estetike, a što je u naslovu svojega *Libellus* rekao »cum Rosaleide Kanižlićii emandata«, ima se — kako kaže sam Katančić — razumjeti samo tako, da ju je očistio od pisarskih i slagarskih pogrješaka i od znakova naglasa, koji loše pobilježeni smetaju čitaocu. U brisanju tih znakova dobro je Katančić pogodio misao Kanižlićevu: *R o ž a l i j u* je poslije smrti pjesnikove izdao Đ. Barjaktari, i u tome je izdanju pjesma puna akcenata, a toga ne samo da nema u Kanižlićevim djelima štampanim za pjesnikova života, nego je Kanižlić govoreći o pravopisu u predgovoru *Utočišta B. D. M.* (1759.) izrijeком odsudio »nad slovi biližke« i podvostručavanje slova, »kako nikoji, a navlastito Dalmatinci, običaj imadu, jerbo razumijući jezik ilirički i brez toga mogu znati, ima li se rič ili u dulje ili u kraće izgovarati«.

Kako se Katančić živo zanimao za narodnu pjesmu, posve je prirodno, da se njome zabavio i u svome *Libellus*: govorio je o njezinu stihu pa o recitaciji i pjevanju pjesama uz gusle i tamburu, o slavljenju junakâ u narodnim pjesmama, a zabilježio je i po koju nepoznatu nam žensku narodnu pjesmu.⁸

III.

Osim učenoga arheologa i pjesnika suvremenici su u Katančiću cijevali i valjanoga poznavaoa hrvatskoga jezika. Vidjeli smo, da je Čevapović rekao za nj, da je u stare dane, kad su ga već noge bile ostavile, neumorno radio u samoći svoje ćelije »rei philologicae et antiquariae immersus«. Čevapović je time mislio Katančićev rad na velikom rječniku hrvatskoga jezika, što ga je Katančić — po Čevapovićevu kazivanju — izrađivao na osnovi bosanskoga govora: taj je rječnik imao zahvatiti domaće riječi i udomaćene tuđice s naznakom porijekla i izgovora (»cum adcurata syllabarum dimensione«) i s potvrdama uzetim iz priznatih hrvatskih pisaca. Toga djela, zasnovanoga na širokoj osnovci, nije Katančić dovršio, a rukopis je danas pohranjen u Sveučilišnoj knjižnici u Budimu. Kako se razabire iz rukopisa, Katančić je *Pravoslovnik* — tako je nazvao svoj rječnik — počeo izrađivati 1815. godine, a obradio je u njemu do riječi »Svemogući« u svemu otprilike 53.000 riječi. Iz *Pravoslovnika* se vidi, da je Katančić poznavao ne samo starije hrvatske rječnike i gramatike (Vrančića, Mikalju, Belostenca, Dellabellu, M. A. Relkovića, Lancosovića, Stullija, Voltića) nego i znatnije lingvističke publikacije svojega vremena (*Dobrovskoga Institutiones*, prvo izdanje Vukova rječnika). Etimološka tumačenja Katančićeva ostaju redovno tek na površini vanjske sličnosti riječi, ali trajnu vrijednost daje *Pravoslovniku* bogatstvo narodne frazeologije i u vezi s time pogledi u narodni život i običaje, a usto je Katančićevo bilježenje akcenata vrijedna građa za proučavanje hrvatske akcentologije.⁹

⁸ Isp. Matić, Katančićev »De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus«, Rad 280.

⁹ Hamm, *Etymologicon illyricum* (Nast. Vj. LI).

Zanimljivo je, da je Katančić, iako je u školama sve učio latinski i u tome jeziku napisao sva svoja znanstvena djela, nastojao iz hrvatske stručne terminologije istrijebiti tuđice. Taj je rad počeo već u mlađim godinama, kada je kao profesor osječke gimnazije pregao da na hrvatski prevede Pavla Makóa *Elementa geometriae practicae* (Katančićovo *Zemljomirje* je ostalo nedovršeno u rukopisu), a još i u stare dane nastojao je u *Depoesi illyrica libellus* latinsko-grčka imena za vrsti pjesništva, figure i trope i prosodijsko-metričke nazive zamijeniti hrvatskim riječima. To Katančićovo nastojanje je samo zanimljiv pokušaj: da i nijesu *Zemljomirje* i *Depoesi illyrica libellus* ostali zakopani u rukopisu, možemo pouzdano reći, da hrvatska stručna terminologija, što je u njima iznesena, uzevši je u cjelini, ne bi bila sebi prokrčila puta u život, jer nije bila za život sposobna.

Uz vjersko i opće kulturno značenje imali su prijevodi Svetoga pisma od uvijek osobito mjesto i u povijesti razvitka narodne knjige i književnoga jezika. I na tome polju rada Katančić je sebi stekao vidno ime: njegovo *Sveto pismo staroga zakona* (4 sveska) i *Sveto pismo novoga zakona* (2 sveska) je prvi štampani hrvatski prijevod cijele Biblije, jer štampanje Kašićeva i Rusićeva prijevoda omeli su u Rimu naši ljudi, koji su zastupali mišljenje, da Sveto pismo treba izdati crkvenim slavenskim jezikom, a ne hrvatskim narodnim govorom. Katančićev prijevod nije ugledao svijeta za njegova života, nego ga je poslije Katančićeve smrti fra Grga Čevapović priredio za štampu s uporednim latinskim tekstom Vulgate, dodavši mu i bilješke priznatoga biblijskoga stručnjaka Ignacija Weitenauera (1709.—1783.), a kada je i Čevapovića u tome radu pretekla smrt, završili su posao njegovi učenici J. Matzek i A. Horvat. Koliko se može suditi po sačuvanim ulomcima Katančićeva rukopisa, štampano se izdanje ne slaže uvijek u svemu s prvobitnim Katančićevim tekstom. Da je Katančić lijepo poznavao narodni govor i jezik suvremene hrvatske knjige, tome je svjedok i njegovo *Sveto pismo*, osobito ako uzmemo u obzir, da mu je valjalo nastojati, kako će prijevod biti što vjerniji Vulgati, i da osim toga nije htio kidati sve veze s tekstovima starijih lekcionara.¹⁰

*

Po svojem bogatom znanstvenom radu, kojim je stekao ugledno ime i u stranom učenom svijetu, i po ljubavi, kojom je nastojao oko lijepe književnosti i hrvatskoga jezika, Katančić je na prijelazu iz osamnaestoga vijeka u devetnaesti, u samo predvečerje hrvatskoga Preporoda, koji je sve ogranke hrvatskoga naroda prikupio u zajednicu književnoga, kulturnoga i uopće nacionalnoga rada, bio bez sumnje pojava, koja se visoko izdigla u našem duševnom životu onoga doba. Velika je Katančićeva zasluga i u tome, što u svome radu nikada nije bio izgubio veze sa svojim narodom, iako je u prvoj mladosti (sve do filozofsko-teoloških studija u Osijeku) odgajan u tuđini a i kasnije kao profesor peštanskoga sveučilišta najplodnije godine svojega znanstvenog rada proveo izvan domovine.

¹⁰ Prohaska, Budimski lekcionari XVIII. vijeka prema bosansko-dalmatinskomu I. Bandulavića (Zbornik u slavu V. Jagiću, Berlin 1908.).

RESUMÉ.

M. P. Katančić (1750.—1825.), professeur aux lycées d'Osijek et de Zagreb et puis professeur d'archéologie à l'université de Pest, était par ses recherches historiques avantageusement connu à l'étranger.

I. Dans ses travaux scientifiques (*Dissertatio de columna milliaria ad Eszekum reperta*, *In veterem Croatorum patriam indagatio philologica*, *Orbis antiquus ex tabula itineraria quae Theodosii imperatoris et Peutingeri audit*, *Istri adcolarum geographia vetus*) il traite de préférence des questions relatives aux antiquités de son pays natal, en prenant pour point de départ les sources du premier ordre (inscriptions, médailles et monnaies, historiens romains) et les traitant avec une méthode critique jointe aux connaissances solides et étendues. Katančić croyait fermement à l'identité et continuité ethnique des anciens Illyriens et des Croates, mais, malgré ce faible, ses recherches historiques ont enrichi l'épigraphie et la géographie de l'antiquité des résultats d'une valeur incontestable, de sorte que Šafařík et même Mommsen, juges très compétents, avaient une bonne opinion des travaux scientifiques de Katančić.

II. Déjà au temps de ses études de philosophie et de théologie à Osijek Katančić composait des vers latins et croates: en 1791 il publia un recueil de poésies latines et croates *Fructus autumnales*. La forme, la diction et les sujets de ces poésies sont pleins de réminiscences classiques, même les scènes de la vie contemporaine fourmillent de muses et de nymphes, de dieux et de déesses du Parnasse grec et latin, mais à côté de ces poésies du genre classique il y en a qui témoignent d'un vif intérêt à la poésie populaire croate. Dans la versification croate Katančić essaya une réforme qui échoua: pour base de la versification il voulut introduire la quantité des syllabes mesurée d'après les règles de la prosodie latine. — Comme professeur à l'université tout absorbé par ses travaux scientifiques, Katančić cessa de faire des vers, mais il ne cessa pas de s'intéresser aux belles-lettres. De cet intérêt il nous laissa un témoignage intéressant dans l'ouvrage manuscrit qui ne fut jamais publié *De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*. A la différence de ses devanciers, qui dans l'histoire littéraire se bornaient à la bibliographie et biographie, il y introduisit de propos délibéré l'appréciation esthétique des ouvrages littéraires.

III. Dans les dernières années de sa vie Katančić écrivit deux ouvrages remarquables, consacrés à la culture pratique et théorique de sa langue maternelle. Sa version de l'Ancien Testament (4 vol.) et du Nouveau Testament (2 vol.), publiée après le décès de Katančić, est la première version croate de la Bible complète qui fut imprimée et par là rendue accessible au public. — Son grand dictionnaire croate-latin *Pravoslovnik* ne fut pas favorisé de bonne fortune: l'ouvrage n'est pas achevé, le manuscrit qui contient ca. 53.000 mots ne va pas au delà de la lettre S. Ce dictionnaire témoigne de vastes connaissances et de l'exactitude accoutumée de Katančić: par la richesse de la phraséologie, les coups d'oeil sur la vie et les coutumes du peuple et par l'accentuation des mots cet ouvrage inachevé a encore aujourd'hui une valeur incontestable.